

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

Кропивко Олена Михайлівна

**ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ В
УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО
СЕКТОРА АПК (1991 - 1996 роки).**

Спеціальність 07.00.01 - Історія України

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1997

Робота виконана на кафедрі історії України
Національного аграрного університету

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор,
Заслужений працівник вищої школи України
Беренштейн Леонід Юхимович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Панченко Петро Пантелеймонович

кандидат історичних наук, доцент
Котигоренко Віктор Олексійович

Провідна організація - Вінницький сільськогосподарський
інститут

Захист відбудеться 19 березня 1997 року о 10.00 год. на
засіданні спеціалізованої ради в Київському університеті імені
Тараса Шевченка (252601, м.Київ, вул.Володимирська, 60, ауд.
349).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Ки-
ївського університету імені Тараса Шевченка (вул.Володимирсь-
ка, 58).

Автореферат розіслано 18 лютого 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних
наук, доцент

О. П. Гончаров

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00751668 (X)

I . ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Сучасні громадські об'єднання як інститути самовираження певних верств суспільства виникли в Україні в умовах перебудови, наявності дозованого плюралізму думок. Саме поняття громадського об'єднання багатогранне. На сьогодні ми розуміємо під ним і політичні партії, і громадські організації, різного роду фонди, асоціації, товариства, спілки, що діють на засадах добровільного об'єднання певних верств населення і які є виразниками їхніх політичних, економічних, соціальних, культурних інтересів та поширюють свої ідеї серед інших громадян країни. Право об'єднання у політичні партії та громадські організації зафіксовано у Конституції України. Усі громадські об'єднання, а за станом на 1 січня 1997 р. їх було понад 600 (із них 41 - політична партія), беруть участь у суспільно-політичному та соціально-економічному житті Української держави.

Україна - держава аграрна, агропромисловий комплекс займає важливе місце у її народному господарстві. Він є найбільшим сектором національної економіки, де зосереджено більше половини функціонуючих нині в Україні виробничих фондів та виробляється майже половина внутрішнього продукту, 2/3 товарів народного споживання, прямо або опосередковано формується 70% зведеного бюджету, зайнято близько 40% працюючого населення.

Для суттєвих позитивних змін в економіці України в цілому надзвичайно важливе значення має докорінна зміна у формах власності та господарювання всіх галузей агропромислового комплексу, їх реформування у сільськогосподарському виробництві. На його прискорення спрямовані рекомендації Всеукраїнської

ІНБ ім. В. Степанів
АН України

наради з питань агропромислового комплексу, яка відбулася у Києві 10 січня 1997 р.

Проблеми розвитку агропромислового комплексу привертають увагу більшості громадських об'єднань України. Вони відносять до своїх пріоритетів законодавче забезпечення економічних відносин в АПК, властивими їм методами беруть участь у реформуванні форм власності та господарювання аграрного сектора, утвердженні почуття справжнього господаря землі, формуванні сучасної інфраструктури на селі.

Все це потребує системного дослідження програмних цілей та діяльності громадських об'єднань у здійсненні аграрної реформи, а отже визначає актуальність реферованої дисертації, розроблюваних в ній проблем, серед яких вивчення цілей та завдань громадських об'єднань у вирішенні аграрно-селянського питання, аналіз форм і методів їх участі у реформуванні аграрного сектора України. Це й враховано при виборі теми дослідження.

Стан наукової розробки проблеми розглянуто у двох напрямках - проаналізовані праці про: а) суть і шляхи змін економічних відносин у агропромислому комплексі при переході до ринкової економіки; б) роль громадських об'єднань у реформуванні форм власності та господарювання аграрного сектора АПК.

При аналізі публікацій з даної проблематики дисертант враховувала, що в 1990-1995 роках з'явилися наукові праці та монографії в яких розкривалися передумови, етапи та особливості виникнення нових громадських об'єднань, форми і методи їх діяльності в умовах утвердження незалежної України./1/.

---

1. Кремень В.Г., Базовкін Є.Г. Політичні партії України: політичний аналіз програмних документів. -К. 1993; Литвін В.В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. - К.,

Захищено ряд докторських і кандидатських дисертацій, в яких, зокрема, наведено значний фактологічний матеріал про становлення громадських об'єднань, соціальну базу яких складають працівники АПК. Є розділи, в яких досліджуються форми і методи їх участі у реформуванні аграрного сектору, узагальнюються перший досвід у здійсненні аграрної реформи в Україні. /1/.

Проблеми реформування аграрного сектору народного господарства України висвітлюються у працях вчених-істориків О.О.Бондарчука, П.І.Сургая, П.П.Панченка. /2/.

Аналіз вказаних праць дозволяє стверджувати відсутність спеціальних узагальнюючих досліджень про становлення громадських об'єднань України, що спрямовують свою діяльність на АПК. Враховано також те, що публікації про них, в основному невеликі за обсягом, з'являються лише у 1994-1996 рр.

Більш широко, ніж вчені-історики проблемами реформування аграрного сектору народного господарства України займаються економісти, які при розгляді вказаної проблеми дотримувалися принципів історизму, проблемно-хронологічного та порівняльного

1994; Політичні структури в сучасній Україні (політологічний аналіз). Керівник авторського колективу Рудич М.Ф. - К., 1995; Михайлюк В.П. Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні (70-ті - початок 90-х років). - К. - Луганськ: УДАУ, 1991; Скрипнюк О.В. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні. - К., 1995; Огляд публікацій з політичного і економічного розвитку незалежної України (1991-1995 рр.) /За редакцією Л.Ю.Беренштейна. - К., 1995.

1. Левчук К.І. Аграрні відносини в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (історико-політичний аспект). - Дис... канд. іст. наук. - Київ, 1993; Саламатіна Т.М. Проблеми аграрних відносин в діяльності сучасних політичних партій України. - Дис... канд. іст. наук. - Київ, 1993; Угрин Л.Я. Екологічні організації, рухи та партії в системі суспільних об'єднань України. Дис... канд. політ. наук. - Львів, 1994.

2. Бондарчук О.О. Агропромислові асоціації: шляхи становлення. - К., 1991.; Сургай Г.І. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний курс. - К., 1991; Панченко П.П. Деформації в розвитку українського села у 80-х - на початку 90-х років /Укр. іст. журн. - 1992. - №1. - С.18-29.

методів, аргументовано-полемічного тону при аналізі суспільно-політичних і соціально-економічних явищ, подій, процесів у сучасному українському селі (П. І. Гайдуцький, А. М. Стельмашук, Лукінов І. І. і Шепотько Л. М., Саблук П. Т., Юрчишин В. В. та ін.) /1/.

Окремі дослідження економістів висвітлюють передумови розвитку фермерства /2/ і підприємництва /3/, формування сучасної інфраструктури на селі. /4/. Тут наводяться поодинокі приклади про участь громадських об'єднань у здійсненні цих заходів, зокрема Селянської спілки України, Асоціації фермерів України. Автори вказаних праць не ставили завданням спеціально висвітлювати роль громадських об'єднань у реформуванні економічних відносин у аграрному секторі України. Ця проблема певною мірою відображена у дослідженнях про становлення багатопартійності в Україні.

Наприкінці 80-х років ХХ століття з'являється література з питань становлення громадських об'єднань. Багатопланово опи-

---

1. Власність у сільському господарстві /За редакцією В. В. Юрчишина, П. Т. Саблука. - К., 1993; Гайдуцький П. І., Стельмашук А. М. Земля: власність, оренда, рента. - К., 1994; Лукінов І., Шепотько Л. Про національну програму відродження села. - Економіка України. - 1994. - №6. - С. 3-16; Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні основи розвитку фермерства в Україні /У зб.: Формування, розвиток та розміри фермерських господарств в Україні - К., 1994. - С. 12-17.

2. Сокол О. І., Кузьмін В. М. Фермерське господарство: створення і функціонування. - К., 1994; Дмитриєнко В. Л. Проблеми становлення і розвитку фермерських господарств України. - Село і бізнес. Комерційний тижневик. - 1995. - №5 - Вересень.

3. Нелеп В. Ринкова стратегія сільськогосподарського підприємництва /Економіка України. - 1994. - №7; Мельник Л. Ю. Інтеграція фермерських господарств в систему колективного підприємництва / У зб.: Формування, розвиток та розміри фермерських господарств в Україні. - К., 1994.

4. Кириленко М. К. Соціальне відродження села в нових економічних умовах. - Економіка АПК. - 1994. - №4; Орлатий М. К. Соціальна сфера села: Сучасний стан і перспективи. - Там же. - 1995. - №4; Комп'ютерні технології в управлінні сільськогосподарським підприємством. Автори: М. Ф. Кропивко, Ю. В. Коваленко, М. А. Пехота та ін. - К., 1996.

сана історія формування та діяльності Народного Руху України, який став базою формування перших політичних партій національно-демократичного спрямування (Українська республіканська партія, Українська християнсько-демократична партія, Українська націоналістична партія, Українська народно-демократична партія та ін.). /1/.

У ряді робіт спеціально висвітлені передумови, розкриті цілі та завдання, описані форми діяльності політичних об'єднань України. /2/. У монографії Ф.Х.Джоса та докторській дисертації В.П.Михайлюка виділені розділи, в яких міститься матеріал про цілі та практичну діяльність Селянської спілки України, Ради колективних сільськогосподарських підприємств, Асоціації фермерів України. /3/. Окремі аспекти участі громадських об'єднань у реформуванні економічних відносин сільськогосподарського виробництва України розкриті у статтях їх керівників /4/, публікаціях про діяльність жіночих і молодіжних організацій, кредитних спілок України /5/.

---

1. Історія України: нове бачення. У двох томах. Том 2. - К., 1996 (Розділи <"Перебудова" і розпад СРСР>, "Україна незалежна"); Гарань О.В. Убитий дракона (3 історії Руху та нових партій України) - К., 1993; Ковтун В. Історія Народного Руху України. - К., 1995; Гарань О.В. Становлення та діяльність політичної опозиції в Україні у 1989-1991 рр. Дис..... докт. іст. наук. - К., 1996.

2. Пашков М.Ю. Формування громадських об'єднань України як атрибут легитимної державності / Політичні читання. - 1992. -№2; Угрин Л.Я. Рухи і суспільні об'єднання. У кн.: Основи політології. Частина друга. - К., 1992; Білоус А.О. Політичні об'єднання України. - К., 1993.

3. Джос Ф.Х. Політична палітра сучасної України. - Київ-Вінниця, 1993; Михайлюк В.П. Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток українського села в 70-х - на початку 90-х років. - К., 1993.

4. Мозговий І.О. Село не терпить революцій. - Селянська спілка. - 1995, 27 червня; Асоціації фермерів України 5 років (М.Шкарбан). - К., 1995; Мінченко А. УСПП відстоюватиме інтереси вітчизняного товаровиробника. - Урядовий кур'єр. - 1996, 1 лютого.

5. Матеріали першої світової конференції українських кредитівок (12-14 вересня 1994 року). - Київ-Львів, 1994; Смоляр

Аналіз вказаної групи досліджень свідчить, що в них переважно узагальнені матеріали про суспільно-політичне і соціально-економічне життя в українському селі у 1991-1993 роках, значно менше у 1994-1995 рр. Загалом не розкрита роль громадських об'єднань у розробці сучасної аграрної політики, реформуванні, стабілізації та розвитку аграрного сектора АПК та формуванні нової інфраструктури на селі в перехідний до ринкових відносин період. При цьому існує чимало суперечливих думок та оцінок стосовно соціальної бази, цілей, форм і методів діяльності громадських об'єднань, їх ролі у суспільстві. Відсутня належна класифікація термінів щодо суті громадських об'єднань і економічних змін у аграрному секторі АПК, їхня взаємозумовленість. У дослідженнях не використані матеріали архівів громадських об'єднань, міністерств юстиції, сільського господарства і продовольства, статистики, в яких відображаються форми участі громадських об'єднань у суспільно-політичному та соціально-економічному житті сучасного українського села. З урахуванням цього у реферованій дисертації визначені мета і конкретні завдання пропонованого дослідження. Відповідно до цього проведено аналіз фактологічного матеріалу.

Об'єктом дисертаційного дослідження є: а) законодавчі та нормативні акти про завдання аграрної реформи, місце і роль громадських об'єднань в українському суспільстві; б) програмні документи, статuti, рішення вищих органів громадських об'єднань, в яких визначені їх цілі та конкретні завдання; містяться матеріали про їх законодавчі ініціативи та безпосередню

Л. Фемінізм в Україні. Традиції і сучасність. - Віче. 1995. Вересень. - №9. - с.85; Молоде покоління нової України: ескіз соціального портрету. -К., 1995; Головатий М.Ф. Формування державної молодіжної політики в сучасній Україні (політологічний аналіз). Дис.... докт. політ. наук. - К., 1996.

участь у здійсненні аграрної реформи в забезпеченні переходу сільського господарства до ринкової економіки.

Предметом дисертаційного дослідження виступає теоретично-ідеологічна та організаторська діяльність громадських об'єднань, форми та методи їх відносин з державними структурами, участь у проведенні аграрної реформи, впровадженні нових господарських структур у всіх галузях сільськогосподарського виробництва.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1991-1996 рр., коли в умовах утвердження державної незалежності, зміни економічного ладу на основі принципів ринкової економіки, суспільне життя України почало ґрунтуватися на засадах політичної та економічної багатоманітності. Одним з проявів цього стало становлення і поширення впливу громадських об'єднань на певні верстви населення, їх участь у державотворенні, здійсненні економічних реформ, розвитку сучасної інфраструктури.

Мета дисертаційного дослідження: на базі всебічного аналізу типового фактологічного матеріалу, з урахуванням положень Конституції України, законодавчих і нормативних актів про об'єднання громадян, документів політичних партій та масових об'єднань громадян розкрити концептуальні принципи, напрями і форми діяльності громадських об'єднань в умовах перехідного періоду, проаналізувати перший досвід економічних реформ (в основному в аграрному секторі АПК), з'ясувати причини їх повільного проведення. У такій постановці проблеми розвитку аграрного сектора АПК в українській історичній літературі не лише не досліджувалися, але й практично не ставилися.

Виходячи з поставленої мети дослідження, сформульовано такі **завдання**:

1. Дати теоретично-методологічне обґрунтування передумов змін політичної та економічної систем в незалежній Україні, утвердження багатопартійності, формування нових громадських об'єднань як прояву участі певних верств населення у державотворенні, втіленні в життя економічних реформ.

2. Показати дієвість Конституційних принципів, законодавчих і нормативних актів про місце і роль громадських об'єднань у суспільному житті України, їх права і форми діяльності серед працівників аграрного сектору АПК.

3. Визначити місце і роль громадських організацій, соціальної бази яких становлять сільські товаровиробники у політичній системі незалежної України, розкрити форми їх взаємодії з іншими її структурами.

4. Проаналізувати стратегію і тактику громадських об'єднань, які діють серед працівників АПК, узагальнити форми та методи їх роз'яснювальної роботи.

5. Проаналізувати форми участі громадських об'єднань у проведенні аграрної реформи в Україні, утвердженні плюралізму власності та ринкових відносин у аграрному секторі АПК.

6. Розкрити форми і методи участі громадських об'єднань у формуванні інфраструктури в умовах багатокладного аграрного сектора АПК.

7. Зробити порівняльний аналіз впливу громадських об'єднань, чия діяльність спрямована на агропромисловий комплекс України і, відповідно до цього, сформулювати рекомендації про шляхи їх більш ефективної роботи.

Джерельну та фактологічну базу дослідження становлять опубліковані документи та матеріали архівів державних органів України та громадських об'єднань. Їх умовно можна поділити на

кілька груп. Перша - це положення Конституції України, Закони та постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, розпорядчі документи Кабінету міністрів України, міністерств, їх місцевих органів. Друга - це документи громадських об'єднань (програмні заяви, статuti, матеріали з'їздів, конференцій, рішення керівних органів), в яких визначені цілі, завдання, права і обов'язки членів громадських об'єднань, їх організаційна структура, форми і методи діяльності. Третя - статті, інтерв'ю лідерів та членів керівних органів громадських об'єднань. Четверта - довідники, статистичні збірники, в яких містяться матеріали з деяких аспектів досліджуваної проблеми.

У дисертації використані два типи архівних документів. По-перше, ті, що знаходяться у стаціонарних архівах. Це - матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Ф.1, Оп.11, Спр. 2038, 2061, 2073, 2166, 2258; Ф.270, Оп.1, Спр.1) про особливості створення та діяльності громадських об'єднань в Україні в 1989-1991 роках та стаціонарного архіву Міністерства сільського господарства та продовольства України (Ф.Р27, Оп.1, Спр.445, 455, 502, 503, 504, 530) про виникнення громадських об'єднань аграрної орієнтації та концептуальні напрями змін економічних відносин у аграрному секторі народного господарства України. По-друге, це матеріали, які відповідно до існуючих правил, зберігаються у поточних архівах управлінь міністерств юстиції, статистики, сільського господарства і продовольства, політичних партій (Селянської партії України, Аграрної партії, Народної-демократичної партії України); громадських організацій (Селянської спілки України, Ради колективних сільськогосподарських підприємств, Асоціації фермерів України, профспілки працівників агропромислового комп-

лексу України, Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка та ін); наукових закладів Української академії аграрних наук. Відібрані типові дані, факти про хід реформування форм власності та господарювання у сільськогосподарському виробництві, зміни у соціальному складі сільських товаровиробників, розвиток сучасної інфраструктури на селі, про кількісний та соціальний склад громадських об'єднань, їх цілі, завдання, організаційну структуру, форми і методи діяльності, шляхи контактування з органами державної влади, іншими громадськими об'єднаннями.

Із значної кількості матеріалів, які виявлені у архівах, відібрані, систематизовані та проаналізовані найбільш типові. З урахуванням структури дисертації, відповідно до принципів історизму та хронологічно-проблемного методу вони використані у відповідних розділах, а статистичні дані - при складанні таблиць і схем.

Джерелознавчий характер носять матеріали періодичних видань. Вивчено понад 70 газет та 12 журналів, які видаються законодавчими та виконавчими органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями.

У дисертації використані дані соціологічних досліджень, інтерв'ю з керівниками та відповідальними працівниками керівних органів громадських організацій.

Теоретичні проблеми висвітлюються одночасно з конкретною організаційною і пропагандистсько-агітаційною діяльністю громадських об'єднань, що сприяє комплексному з'ясуванню теми дослідження.

На захист виносяться такі основні положення :

- з проголошенням незалежності України громадські об'єд-

нання зайняли значне місце у її соціально-економічному житті, відображаючи інтереси певних верств населення, домагаючись залучення їх до активної участі в державотворенні, проведенні економічних реформ на принципах ринкових відносин;

- масові організації громадян (профспілки, асоціації, товариства, спілки, федерації, побудовані за професійним принципом) формально за своїм статусом і певною цільовою спрямованістю є неполітичними, однак у їх діяльності виявляється прихильність до програмних цілей певних партій, рухів;

- громадські об'єднання представлені у органах законодавчої, виконавчої влади, структурах місцевого самоврядування; дотримуючись державної політики з аграрно-селянського питання, вони водночас прагнуть у рамках закону втілювати в життя цілі та завдання своїх об'єднань;

- громадські об'єднання беруть участь у розробці та здійсненні сучасної аграрної реформи, виступають засновниками нових форм господарювання у сільськогосподарському виробництві;

- кожне громадське об'єднання має свою певну соціальну базу; сільські товаровиробники представлені переважно у тих, які відстоюють їх інтереси;

- головними напрямками діяльності громадських об'єднань є:
а) внесення пропозицій щодо прийняття нових законодавчих і нормативних актів з аграрно-селянського питання; б) роз'яснення своїх цілей і завдань серед різних верств населення, співставлення їх з аспектами державної політики з аграрно-селянського питання; в) участь у реформуванні форм власності та господарювання в аграрному секторі, ряд із них є засновниками виробничих, сервісних, торговельних структур, які діють на заса-

дах поєднання колективної та приватної форм власності, кооперативних принципах; г) участь громадських об'єднань у розвитку сучасної інфраструктури на селі.

Наукова новизна дисертації визначається:

- зверненням до досить актуальної у науковому й суспільному плані теми, яка досі в Україні не досліджувалася. Більш того, ще не має робіт, у яких би комплексно розглядалося б питання про місце і роль громадських об'єднань у соціально-економічному житті України, їх участі у здійсненні аграрної реформи, формуванні інфраструктури на селі в умовах багатуукладності;

- новим підходом автора до теми дослідження. На основі комплексного історико-політологічного аналізу зроблена спроба обґрунтувати висновок, що громадські об'єднання є специфічними організаціями, які виражають інтереси певних верств нашого суспільства, виступають організаторами його залучення до участі в проведенні програм утвердження державної незалежності, економічних змін у народному господарстві, в тому числі в агропромисловому комплексі;

- розглядом основних напрямків, форм і методів по роз'ясненню суті, напрямів, шляхів реформування форм власності та господарювання, утвердження ринкових відносин в українському селі;

- використанням великого масиву літератури, документів, котрі у багатьох випадках вперше вводяться до наукового обігу;

- обґрунтуванням нової моделі формування та структурування громадських об'єднань, яка могла б сприяти підвищенню їх ролі в управлінні державними справами.

Теоретична і практична значимість дослідження полягає в

тому, що основні положення, висновки, рекомендації, сформульовані у дисертації, можуть бути використані:

- в процесі розробки законодавчих і нормативних актів про місце і роль громадських об'єднань в українському суспільстві;

- при підготовці наукових та популярних видань, розробці спецкурсів, лекцій, практичних занять з історії, проблем державотворення та розвитку політичної системи незалежної України.

Апробація результатів дослідження. Висновки, рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, обговорювалися на засіданнях кафедри історії України та Ради з гуманітарних дисциплін Національного аграрного університету. Основні положення роботи викладено у брошурі та 8 статтях, використовувалися при підготовці і читанні лекцій, на семінарах про політичну ситуацію та проблеми розвитку агропромислового комплексу в Україні. Дисертант виступала на науково-практичних конференціях Інституту аграрної економіки УААН та Національного аграрного університету.

Структура дисертації визначається метою й завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, таблиць і списку використаної літератури та джерел.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, проводиться історіографічний огляд літератури і джерел, визначається мета і завдання дослідження, його наукова новизна та практичне значення.

У першому розділі "Становлення громадських об'єднань в Україні" проаналізовано передумови створення нових політичних партій та громадських організацій, визначається їх місце у політичній системі України, форми і методи взаємодії між собою, з органами державної влади, розкриваються цілі та конкретні

завдання з проблем державотворення та з аграрно-селянського питання.

На основі аналізу процесу становлення нових громадських об'єднань дисертант виділила три етапи. Перший - 1987 - вересень 1989 р. - поява переважно на основі дисидентського руху громадських об'єднань, які в основному виступали за оновлення соціалізму, за новий союзний договір, згідно якого Україна мала б широку автономію. Другий - жовтень 1989 - серпень 1991 р. - сформування Народного Руху України, який став виразником національно-демократичних сил, виявом політичної опозиції в Україні; нових політичних партій, рухів, масових організацій, товариств, фондів, програмні документи яких містили прагнення до утвердження незалежності України, виходу її з складу СРСР. В цей час посилилася криза КПУ; масові громадські об'єднання - профспілки, комсомол - які при комуністичному режимі були провідниками її ідеології та політики перестали впливати на широкі верстви населення. Третій (з серпня 1991) - створення не лише нових політичних партій, але й масових громадських організацій, численних товариств, асоціацій, фондів, спілок, союзів та ін. (в основному за професійною ознакою). В той же час відбувалась ідеологічна переорієнтація та зміна організаційної структури ряду існуючих громадських об'єднань, що призводило до їх розколу. Водночас посилилась консолідація певних політичних сил, рухів, партій, громадських організацій, фондів. Виникли громадські організації, які орієнтувалися на нові верстви населення - фермерів, підприємців, бізнесменів. Протягом цього етапу сформувалися і нові політичні партії, в тому числі аграрної орієнтації.

Проведена класифікація громадських об'єднань за характером їх організаційної побудови та цілями. Дисертант прийшла до висновку, що немає підстав виділяти шість груп громадських об'єднань (громадсько-політичні, громадсько-творчі за професійною ознакою, культурно-виховного напрямку, господарсько-комерційного характеру, спортивні, благодійні), як це відображено у працях ряду істориків, політологів, соціологів. У Міністерстві України реєстрація громадських об'єднань провадиться не за характером їх діяльності, а за назвами, у яких не відображена їх функціональна спрямованість: асоціації, товариства, фонди, організації, об'єднання, федерації, спілки, прес-клуби, місії,

агентства. Аналіз програмних документів та статутів свідчить також про те, що необгрунтованими є твердження про існування політичних і неполітичних громадських об'єднань (асоціацій, товариств, фондів, спілок та ін.). По-перше, у складі усіх громадських об'єднань є члени політичних партій та відверто політизованих організацій. По-друге, соціальну базу громадських об'єднань становлять представники певних верств населення - робітники державних і приватних промислових підприємств, члени колективних сільгоспдприємств, фермери, орендарі, інтелігенція (творча, технічна, наукова, виробнича), службовці та студенти учбових закладів, військовослужбовці, підприємці, пенсіонери. З урахуванням цього цілі громадських об'єднань спрямовані на соціальний захист різних верств населення, які вступили до їх лав. По-третє, громадські об'єднання прагнуть брати активну участь у державотворенні, формуванні та здійсненні програм соціально-економічних перетворень в Україні, здійсненні заходів щодо поліпшення добробуту громадян.

Відповідно до Конституції України, законодавчих та нормативних актів висвітлюються питання про місцеве самоврядування. У складі територіальних громад - жителів села чи кількох сіл, селища та міста - є представники політичних партій та ряду громадських організацій. Вони домагаються здійснення аграрної реформи, виконання місцевих бюджетів, утвердження нової інфраструктури на селі, забезпечення соціального захисту жителів певних населених пунктів.

Одним з найбільш масових громадських об'єднань є профспілки працівників агропромислового комплексу, які в основному займаються забезпеченням соціального захисту сільських товаровиробників.

Вагоме місце у політичній системі України займають об'єднання, спілки, асоціації підприємців, яких за станом на 1 липня 1996 р. налічувалося понад 50. Дисертант особливу увагу зосередила на розкритті цілей та конкретних завдань громадських об'єднань, соціальну базу яких становлять безпосередньо сільські товаровиробники, сільськогосподарська виробнича інтелігенція, науковці-аграрії, викладачі та студенти сільгоспвузів. Найбільш масовою серед них є *Селянська спілка України* (голова І.О.Мозговий), яка на початку 1996 р. налічувала 1,5 млн. чол. Селянська спілка - одне з громадських об'єднань, яке

широко представлене у представницьких і виконавчих органах влади. За станом на 1 січня 1996 р. 25 членів спілки були депутатами Верховної Ради України, 8506 - депутатами обласних, районних, селищних і сільських Рад. 1214 працюють в органах державної адміністрації. У грудні 1996 р. виконком Селянської спілки України підтвердив, що вона виступає за створення рівних політичних і правових умов для розвитку різних форм організації праці і власності та господарювання на землі (колективні господарства, держгоспи, фермерські, приватні орендні господарства, різні об'єднання і т.ін.).

Понад 60 тис. членів налічує Асоціація фермерів України, (президентом АФУ є голова Української селянсько-демократичної партії Шкарбан М.І.). Її метою є створення приватного сектору в сільському господарстві, утвердження фермерства.

На базі Ради колгоспів у 1992 р. почала діяти *Всеукраїнська Рада колективних сільськогосподарських підприємств*. У дисертації виділено два етапи її діяльності. На першому (1993 - жовтень 1996 р.) Рада дотримувалась програмних цілей Селянської партії. Визнаючи можливість розвитку господарств на основі колективних і приватних форм власності, принципів кооперування, вона виступала проти суцільної приватизації колгоспної та радгоспної власності, перетворення землі у товар, об'єкт купівлі та продажу. З листопада 1996 р. наступив другий етап у діяльності Ради. Це виявилось в тому, що вона визнала курс на прискорення приватизації колгоспної та радгоспної власності, перетворення землі у товар, об'єкт купівлі та продажу.

По суті ідентичними за характером є цілі *Української ліги підприємців у агропромисловому комплексі* і Спілки "Аграрії України за реформи", які домагаються переходу до багатокладності в аграрному секторі АПК, розвитку підприємництва у сільськогосподарському виробництві, створення українсько-іноземних підприємств по виробництву і переробці сільгосппродукції, вдосконалення контрактів на заготівлю сільгосппродукції.

До громадських об'єднань відносяться і фонди. Аналіз їх документів дає підстави твердити, що в основному є дві групи фондів - господарсько-комерційні та благодійні. До першої зокрема відносяться *Фонд підтримки демократії та реформ, Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і*

кооперативів по виробництву сільськогосподарської продукції. Другу становлять Міжнародний фонд "Відродження" (МФВ), Міжнародний фонд "Реабілітація інвалідів і ветеранів війни". Фонди благодійного характеру підтримують життєздатні починання в економіці, освіті, науці, культурі, соціальній сфері, охороні здоров'я, засобах масової комунікації.

Усі громадські об'єднання є структурами політичної системи України, відповідно до своїх стратегічних завдань співпрацюють з політичними партіями та рухами, органами державної влади.

Взаємовідносини громадських об'єднань і державних структур виявляються у двох напрямках. Перший - участь представників громадських об'єднань в органах законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування. Другий напрям - законодавчі ініціативи, робота їх представників у комісіях по розробці законодавчих і нормативних актів.

Своєрідно будуються взаємини громадських організацій з політичними партіями. Кожна політична партія прагне впливати на якнайбільшу кількість громадських організацій. З цією метою застосовується два організаційних прийоми. Перший - члени політичних партій вступають до певних громадських організацій. Другий - чимало членів громадських організацій є членами певних політичних партій, ряд із них обирається до їх керівних органів, залучається до участі в організації та проведенні організаційних і пропагандистсько-агітаційних заходів серед населення.

У розділі розкриті й негативні моменти діяльності громадських об'єднань. По-перше, чимало із них мають ідентичні назви і за цілями та завданнями мало чим відрізняються одне від одного. По-друге, ряд громадських об'єднань не мають осередків у сільській місцевості, що обмежує їх участь у проведенні аграрної реформи. По-третє, їх вплив на певні верстви населення послаблюється відсутністю координації спільної роботи.

У другому розділі "Громадські об'єднання в реформуванні форм власності та господарювання в аграрному секторі АПК" проаналізовані документи громадських об'єднань (політичні заяви, статuti, програми дій), узагальнені типові форми їх участі у проведенні земельної реформи та розвитку нових економічних

відносин у сільськогосподарському виробництві.

На основі аналізу значного фактологічного матеріалу показано, що в умовах, коли більшість політичних партій не мають територіальних осередків у селах, селищах багатьох громадських об'єднань, зокрема Селянська спілка України, ради колективних сільгоспідприємств, "Просвіта" відіграють велику роль у суспільно-політичному і соціально-економічному розвитку сучасного українського села.

У розділі висвітлено три основних напрями діяльності громадських об'єднань в умовах проведення аграрної реформи. Перший - використання права законодавчої ініціативи, участь їх представників у комісіях законодавчих і виконавчих органів влади, у складі колективів вчених по розробці законопроектів та нормативних актів з проблем розвитку АПК. Другий - пропагандистсько-роз'яснювальний, націлений на доведення до хліборобів своїх цілей, нових законодавчих і нормативних актів з аграрно-селянського питання; організація лекцій, консультацій, науково-практичних конференцій про суть та шляхи реформування форм власності, становлення і розвиток нових методів господарювання у сільськогосподарському виробництві. Третій напрям відображає участь громадських об'єднань у практичному здійсненні аграрної реформи (ініціювання заходів щодо паювання землі та майна, зміни форм господарювання). Здебільшого вказані заходи здійснюються у взаємозв'язку, доповнюючи один одного.

Громадські об'єднання не лише беруть участь у реформуванні форм власності та господарювання, але й виступають засновниками і співзасновниками акціонерних товариств, орендних виробничих структур, спільних українсько-іноземних сільськогосподарських підприємств.

У 1992-1995 рр. Селянська спілка України стала засновником господарських структур, які сприяють утвердженню ринкових відносин у аграрному секторі АПК (селянська інвестиційна компанія "Сінком", асоціація "Нива", брокерська контора на Українській аграрній біржі). З її участю збудовано 20 міні-заводів по переробці сільгосппродукції безпосередньо у господарствах, розроблено 30 бізнеспланів-пропозицій для іноземного інвестування.

Асоціація фермерів України стала співзасновником АТ "Фермери України", яке займається постачанням фермерських госпо-

дарств сільськогосподарською технікою, а також створила на Українській аграрній біржі власну брокерську контору.

Український союз підприємців і промисловців сприяє отриманню підприємствами сільгоспмашинобудування, переробної промисловості, сільгоспвиробництва іноземних інвестицій, освоєнню більш ефективних технологій.

У розділі наводиться значний фактологічний матеріал про участь громадських організацій у психологічній підготовці сільських товаровиробників до реформування форм власності та господарювання у аграрному секторі АПК. Значна увага приділена висвітленню діяльності Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка (голова П.М.Мовчан), яке за станом на 1 січня 1997 р. налічувало 1 млн. чол. і мало 400 міських і районних і 5000 первинних осередків. Членами товариства є понад 2000 депутатів Верховної Ради України, обласних, міських, селищних, сільських рад.

Однак, поки що ці заходи не дають достатніх позитивних наслідків, бо чимало сільських товаровиробників ще повністю не зорієнтувалися у виборі шляхів господарювання.

На основі порівняльного аналізу вказано, що не всі громадські організації однаковою мірою сприяють проведенню аграрної реформи, ряд із них ще мало уваги приділяють розвитку підприємництва у аграрному секторі, формуванню сучасної інфраструктури на селі. Виявляється незлагодженість їхніх дій у цьому напрямі. Це стало однією з причин того, що новостворені колективні сільгоспідприємства, акціонерні товариства, асоціації фермерів, кооперативні та орендні підприємства поки що не змогли реалізувати закладений в них реформаторський потенціал.

У третьому розділі "Громадські об'єднання у створенні сучасної інфраструктури на селі" розкриті передумови та конкретні шляхи формування і розвитку сучасної інфраструктури на селі.

У розділі значна увага приділяється аналізу підходів політичних партій та громадських організацій щодо зміни економічної основи розвитку сучасної інфраструктури на селі. По суті всі вони сприйняли ідею передачі підприємств, закладів, організацій, що належать до інфраструктури на селі до комунальної власності, у розпорядження місцевого самоврядування. Водночас визнано за можливе надати право колективам сільських товаровиробників створювати виробничі, торговельні, сер-

вісно-обслуговуючі підрозділи як складову частину інфраструктури у певних населених пунктах. Безпосередню участь у здійсненні вказаних підходів беруть Селянська спілка України, Асоціація фермерів України, Уккоопспілка, Укראгропромбіржа, Укראгропромтехніка.

Дисертант виходить з того, що необґрунтованим є розгляд інфраструктури на селі лише як соціальної категорії. В сучасних умовах виявляється шість її взаємопов'язаних складових: 1. виробнича; 2. соціальна; 3. сервісно-обслуговуюча; 4. заготівельна; 5. ринкова; 6. науково-інформаційна.

Багатопланово розкриті особливості виробничої сфери сучасної інфраструктури на селі, у розвитку якої беруть участь "Укрсільгоспмаш", "Укראгропромтехніка". По-перше, охарактеризовані три рівні ремонтно-обслуговуючої бази АПК (ремонтні майстерні, пункти технічного обслуговування та машинні парки колективних сільгоспідприємств; станції технічного обслуговування, технічні обмінні пункти, обласні спеціалізовані майстерні по капітальному ремонту повнокомплексних машин; районні майстерні загального призначення ремонтно-транспортних підприємств). По-друге, розвивається мережа машинно-технологічних станцій та прокатних пунктів, які діють на кооперативних засадах або як акціонерні товариства. По-третє, у сільгоспідприємствах створена мала індустрія по переробці сільгосппродукції. В умовах переходу до ринкової економіки на селі утверджуються агросервісні підприємства, засновані на приватній власності та орендних принципах.

Важливою сферою сучасної інфраструктури на селі стали агробіржі, які організують реалізацію сільськогосподарської продукції, сприяють надходженню на село техніки, хімдобрив, промислових товарів широкого вжитку. Негативно впливає на створення стабільного продовольчого фонду в Україні відсутність поряд з державною комерційної заготівельної мережі (хлібоприймальних та хлібозаготівельних підприємств, реалізаційних та хлібних баз, комбінатів хлібопродуктів, млинзаводів), невизначеність ролі комунальної власності у її формуванні.

У структурі сучасної інфраструктури на селі утвердилося три служби науково-інформаційного обслуговування. Перша-державна (переважно науково-дослідні установи Української академії аграрних наук, академій інших профілів, відповідні

структури обласних і районних державних адміністрацій, періодичні видання /газети, журнали, радіо та телепередачі/. Друга - недержавна (консалтингові фірми, консультативні юридичні служби, рекламні бюро приватних організацій). Третя - служби, у діяльності яких беруть участь представники Селянської спілки України, Асоціації фермерів, Української ліги підприємців АПК (групи лекторів, доповідачів, консультанти), періодичні видання політичних партій та громадських організацій (прес-служби, газети, журнали, бюлетні).

Об'єктом вказаних служб є усі верстви населення. Однак при цьому враховуються специфічні особливості кожної соціальної групи. Це виявляється в організації та проведенні інформаційно-консультативного обслуговування (сервісу). Воно організується за територіальним принципом безпосередньо на місцях проживання і господарської діяльності громадян у сільських населених пунктах. Цьому підпорядкована діяльність науково-дослідних та навчальних закладів, на базі яких організуються консультативні пункти та проводиться підготовка і перепідготовка консультантів працівників системи інформаційно-консультативного сервісу. Узагальнено досвід запровадження інформаційно-комп'ютерної системи в управлінських системах АПК та структура науково-інформаційного обслуговування.

Розкриваються особливості та труднощі розвитку соціальної сфери сучасної інфраструктури на селі. Зменшення фінансування з державного бюджету та з боку профспілок призвело до того, що не проводиться будівництво нових шкіл та капітальний ремонт існуючих, зникають малокомплектні школи, закриваються бібліотеки, клуби.

У висновках сформульовані узагальнення і положення, які разом з висновками, що містяться у розділах, виносяться на захист. З урахуванням стану наукової розробки проблеми дисертант сформулювала ряд тем, на дослідження яких доцільно зосередити першочергову увагу.

Громадські об'єднання є структурами політичної системи Української держави. Незважаючи на різноманітність ідеологічних принципів, якими вони керуються, громадські об'єднання беруть участь у проведенні реформ у суспільно-політичному та соціально-економічному житті України, сприяють утвердженню її державної незалежності, виступають поборниками соціального захисту

населення. Більшість громадських об'єднань у своєрідних формах беруть участь у реформуванні форм власності та господарювання аграрного сектора АПК, утвердженні багатуукладності сільськогосподарського виробництва, розвитку сучасної інфраструктури на селі. Досвід стверджує про важливість і необхідність підвищення ролі місцевого самоврядування у зосередженні зусиль виробничих структур, громадських об'єднань у вирішенні проблем комунально-сервісних потреб населення. Важливо досягти консолідації громадських об'єднань, соціальною базою якої є працівники агропромислового комплексу, створити центр по координації їх діяльності. Більш ефективній діяльності громадських об'єднань сприятиме прийняття нових Законів про їх статус.

Основний зміст дисертації викладено у публікаціях автора

1. Огляд публікацій з політичного і економічного розвитку незалежної України /Співатор - Київ-Вінниця. - К., 1995. - 44 с.

2. Психологічна готовність українських хліборобів до зміни форм власності та господарювання (за результатами соціологічних досліджень) /У співавторстві // Актуальні проблеми розвитку агропромислового комплексу України. - Київ-Вінниця, 1995. - С.67-70.

3. Виникнення нових громадських організацій //Актуальні проблеми державотворення в Україні. - К., 1995. - С.6-11.

4. Соціальна база та особливості розвитку самоврядування на селі // Нові процеси у політичному та економічному житті незалежної України. - К., 1996. - С.38-44.

5. Місце і роль громадських організацій у політичній системі незалежної України // Нові процеси у політичному і економічному житті незалежної України. - К., 1996. - С.25-33.

6. Соціальна база та особливості організаційної побудови профспілок працівників АПК // Аграрний сектор АПК на шляху до ринкової економіки. - К., 1997. - С.20-25.

7. Особливості участі громадських організацій в інформаційному забезпеченні працівників аграрного сектора // Матеріали науково-виробничої конференції "Проблеми інформатизації агропромислового виробництва України в умовах ринкових відносин". - К., 1995. - Червень. - С. 79-81.

АННОТАЦИЯ

КРОПИВКО Е. М. "ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ УКРАИНЫ В РЕФОРМИРОВАНИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА АПК (1991 - 1996 гг.)"

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины, рукопись. Киевский университет имени Тараса Шевченко. - К., 1997.

В диссертации исследуется процесс формирования общественных объединений в Украине в 1991-1996 годах, чья деятельность направлена на аграрный сектор экономики, анализируются цели и задачи их деятельности в социально-экономической жизни Украинского государства, взаимоотношения организаций между собой, политическими партиями, органами государственной власти, формы и методы их участия в реформировании аграрного сектора АПК, в создании современной инфраструктуры на селе.

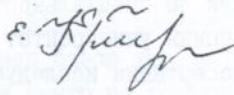
ANNOTATION

KROPIVKO HELENA MIKHAYLOVNA . "SOCIAL CONGLOMERATES OF UKRAINE IN REFORMING OF AGRICULTURAL SECTOR OF AIC (1991-1996 years)"

Thesis for competition for a scientific degree of a candidate in History in speciality 07.00.01 - The History of Ukraine, manuscript. Kijiv Taras Shevchenko University. K., - 1997.

Formation process of Ukrain in 1991-1996 with activity, directed to Agrarian Production Complex is reacerched in this paper. Analizing tasks and objectives of their activity in the social and economic sphere a of the Ukrainian state, cooperation of conglomerates betweet each other, political parties, state pawer organs, forms and methods of their participation in Agrarian Production Complex, reforming in agricultural sector of, in creation of modern infrastructure in a village.

Ключові слова: Громадські об'єднання (політичні партії, громадські організації, місцеве самоврядування), законодавчі та нормативні акти, агропромисловий комплекс України, аграрна реформа, земельна реформа, сільські товаровиробники, інфраструктура.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'S. Kuz' or similar, written in a cursive style.

Підписано до друку 10.02.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 47.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-41-23, 227-12-75, 227-37-86

435319

AB 37.067